

Шевчук Андрій

доктор історичних наук, доцент

Державний університет «Житомирська політехніка»

<https://orcid.org/0000-0001-9023-5214>

Чиновництво та канцеляристи Житомирського уїздного суду (1831–1863 рр.): історико-правовий вимір

Анотація. У статті досліджено історико-правові аспекти формування та функціонування кадрового складу чиновників і канцеляристів Житомирського уїздного суду у 1831–1863 рр. Проаналізовано трансформацію кадрової політики після придушення Польського повстання 1830–1831 рр. та ліквідації «правової автономії» Правобережної України. На основі аналізу нормативно-правових актів, формулярних списків та діловодної документації визначено правовий статус різних категорій судових службовців, посадові оклади та станovo-освітні вимоги. Встановлено дуалістичну структуру судового персоналу: чиновники з класними чинами за Табелем про ранги, що становили стабільне ядро судового апарату, та канцеляристи без визначеного правового становища з обмеженими можливостями кар'єрного зростання. З'ясовано механізми призначення на посади, умови проходження служби, систему винагород та конфесійно-політичні критерії добору кадрів. Охарактеризовано особливості інституалізації посади секретаря як ключової ланки судового діловодства та контролю за канцелярським апаратом. На основі формулярних списків створено соціологічні портрети чиновників та канцеляристів, що відображають їхнє соціальне походження, конфесійну належність, освітній рівень, матеріальне становище та кар'єрні траєкторії. Доведено, що кадрова політика поєднувала репресивні заходи щодо місцевих еліт, пов'язаних із повстанням, із прагматичною необхідністю залучення лояльних осіб. Висновки засвідчують, що реальне функціонування судової бюрократії визначалося не лише формальними правовими нормами, а й неформальними практиками виживання чиновництва в умовах хронічного недофінансування та структурного браку кваліфікованих кадрів. Уїздний суд постає як інститут не тільки правосуддя, а й інтеграції локальних еліт до імперського владного простору.

Ключові слова: Житомирський уїздний суд; чиновництво; канцеляристи; секретарі; Правобережна Україна; кадрова політика; формулярні списки; Польське повстання 1830–1831 рр.; уніфікація.

Актуальність теми дослідження. Правобережна Україна наприкінці XVIII ст. була інкорпорована Російською імперією та на зміну шляхетській демократії зі слабкою королівською владою прийшло самодержавство, де всі стани були підпорядковані політиці верхньої влади. Інтеграція адміністративної та правової річпосполитської системи до імперського владного простору вимагали гнучкості та розважливості як з боку Петербургу, так і локальних чиновників на місцях. Складність соціального виміру (поміщики – кріпаки) супроводжувалося ще й проблемами в етнічній площині (польська шляхта, частково землевласники – українські селяни-кріпаки – єврейське населення містечок (штетлів) і міст), що ставило на перше місце завдання з адміністрування суспільного життя. Бажання швидкої інтеграції зустріло пасивний опір з боку польської шляхти, яка в умовах імперської військової присутності, за часів Катерини II, змушена була змиритися.

Певне послаблення становища відбулося наприкінці XVIII – у першій чверті XIX ст. за правління Павла I та Олександра I. Заради здобуття лояльності з боку місцевих еліт було відновлено окремі елементи річпосполитського судочинства та керівництва. Проте, «правова автономія» жорстко контролювалася з боку губернських правлінь та головних судів. Нагляд за діяльністю судових структур здійснювався не лише за допомогою розпорядчих актів чи вимог звітування, але й за допомогою розгалуженого апарату чиновників та канцеляристів, які призначалися місцевою владою, відповідали імперським вимогам, отримували платню та чини, що дозволяло інтегруватися до імперської еліти. Прихід до влади Миколи I призвів до посилення бюрократизації та уніфікації в управлінні, що стало однією з причин Польського Листопадового повстання 1830–1831 рр. Після придушення розпочалися репресії, які мали на меті підпорядкувати всі сфери життя, а у судочинстві було взято курс на ліквідацію «правової автономії». Проте, кадрове наповнення судових установ чиновниками та канцеляристами вимагало обережності: залучати та залишати на службі лояльних представників польської шляхти, передусім тієї, яка не мала підтверженого дворянства, чи залучити чиновників з інших регіонів? Привернути на свій бік чи відштовхнути тих, хто бажав і мав необхідні вміння (skills) до цивільної

служби? На всі ці та інші запитання спробуємо дати відповіді на прикладі кадрового складу чиновників та канцеляристів Житомирського уїздного¹ суду.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Історико-правовий аналіз забезпечення кадрового складу чиновників і канцеляристів уїздних судів правобережних губерній від Листопадового повстання до проведення Судової реформи 1864 р. не знайшов відповідних рефлексій у науковій літературі. Головними причинами цього вважаємо перебування предмету дослідження на перетині історії, юриспруденції, соціології, політології та психології; трудомісткість роботи в архівних установах; специфіка імперської політики на окраїнах. Поряд з цим політика верховної влади у адміністративній та судовій сферах знайшла відображення у працях істориків та правознавців.

Дубровіна А. в рамках марксистської методології негативно оцінювала діяльність судових органів у контексті панування дворянства (експлуататорського класу) [1, с. 77]. З розпадом Радянського Союзу з'явилася можливість неупереджено досліджувати складні соціально-економічні та політичні процеси, у т.ч. у прикордонних правобережних губерніях. Передусім варто розглянути науковий доробок Шандри В., яка у своїй монографії про совісні суди з'ясувала їхнє місце та роль у житті українського суспільства кінця XVIII – першої половини XIX ст. Дослідниця на підставі широкої джерельної бази проаналізувала процес їх утворення, юрисдикцію та судові практики. Що ж до кадрового складу, то суддівський корпус складався переважно з авторитетних місцевих діячів, які обиралися дворянською корпорацією, міщанською та селянською громадами [2]. Розглядаючи кадрову політику імперської влади у правобережних губерніях після Листопадового повстання 1830–1831 рр. Шандра В. переконана, що відбувалося усунення шляхти від виборних посад, обмеженні її доступу до управління та цілеспрямованому формуванні лояльного чиновницького корпусу. У судовій сфері замість виборних станових суддів призначувалися лояльні чиновники [3, с. 146–149]. Розглядаючи передреформенний період Шандра В. акцентує увагу на зростанні числа юристів-професіоналів, які здобували освіту на юридичних факультетах університетів та витіснили суддів-непрофесіоналів із займаних посад. Вони відрізнялися від попередників соціальним походженням і типом кар'єри, культивували небачену раніше прихильність закону, яка базувалася на філософії права, знаннях юриспруденції [4, с. 891]. Бармак М. доводить, що впровадження російської системи судоустрою в регіоні викликало чимало проблем у комплектації персонального складу судових установ та забезпечення їх надалі кваліфікованими та відданими кадрами. Ці труднощі були зумовлені «... паралельним існуванням двох судових систем, особливостями соціальної структури населення...» [5, с. 26].

З іноземних дослідників Бовуа Д. негативно оцінює діяльність київського генерал-губернатора Бібікова Д. у його спробах «відсторонити шляхетське правосуддя з його виборними засадами» та призначенні російських чиновників на судові посади. Характеризуючи діяльність Комітету у справах західних губерній автор наводить інформацію, що 9 грудня 1839 р. було прийнято рішення за наполяганням генерал-губернатора про призначення канцеляристами та секретарями вихідців з внутрішніх губерній [6, с. 222, 224–225]. Коробович А. пов'язував Листопадове повстання 1830–1831 рр. з прискоренням уніфікаційної політики Миколи І. Після придушення виступу у правобережних губерніях весь склад уїздних судів призначався губернаторами, передусім з російських чиновників [7, с. 107]. Тадени Е. і М. стверджували, що Російській імперії бракувало ресурсів для повноцінної інтеграції етнічно й конфесійно різноманітних регіонів [8, р. 53]. Гілліс Ф. оцінював «польське питання» як поєднання двох складових у політиці верховної влади: боротьба із сепаратизмом і пошук механізмів згуртування лояльних підданих [9, с. 4].

Досліджуючи різні аспекти історії судової влади правобережних губерній у складі Російської імперії, автор цієї статті раніше досліджував проблеми кадрового наповнення повітових судів і адміністративних органів [10; 11; 12].

Попри свою значимість, кадрова політика та правові засади комплектування уїздних судів Правобережної України дореформенного періоду чиновниками та канцеляристами не стали предметом окремого історико-правового аналізу.

Метою статті є історико-правовий аналіз формування, правового статусу та кар'єрних траєкторій чиновників і канцеляристів Житомирського уїздного суду Волинської губернії у 1831–1863 рр. на основі дослідження імперського законодавства, формулярних списків та діловодної документації в контексті уніфікаційної політики після придушення Листопадового повстання 1830–1831 рр.

Виклад основного матеріалу. Ефективність судової системи залежить від багатьох чинників: наявність сталої та авторитетної законодавчої бази, яка мала необхідні механізми адаптації до суспільних змін, затребуваність у ефективності з боку соціуму та влади, фінансового забезпечення, але, не в останню чергу, – від кадрового забезпечення. Після придушення Листопадового повстання 1830–1831 рр.

¹ У 1797–1832 рр. суди першої інстанції офіційно називалися «повітові» (від польськ. powiat). Традиційно в українській історіографії продовжують використовувати термін «повіт» у наступний період. Ми ж послуговуємося терміном «уїздний», щоб підкреслити імперські зміни в адміністративно-судовій системі регіону після придушення Листопадового повстання 1830–1831 рр.

верховна влада розпочала процес ліквідації «правової автономії» з метою прямого підпорядкування судових структур і зміни діяльності виборних посадовців. Чиновники та канцеляристи уїздних судів Правобережної України також мали зазнати трансформацій, адже локальна еліта частково втратила довіру з боку верховної влади.

Наприкінці XVIII ст., одразу після інкорпорації, верховна влада зіштовхнулася зі схожою ситуацією щодо кадрового наповнення адміністративних та судових установ правобережних територій. Якщо зосередитися на судах першої інстанції, то було три можливих стратегії розв'язання кадрового питання: делегування виборним посадовцям-шляхтичам повноважень самостійно формувати канцелярії, але це означало б втрату механізмів ефективного адміністрування; призначення чиновників з інших регіонів, передусім із Лівобережжя, де мали досвід застосування Третього Литовського статуту; або залучення місцевої безземельної шляхти з наданням їй преференцій за умови лояльності через встановлення контролю над діловодством [10, с. 274].

Перша стратегія реалізувалася в умовах «правової автономії» у підкоморських судах (займалися розмежуванням земельних володінь): підкоморії самостійно, за власні кошти, наймали канцеляристів, що призводило до незадовільного стану ведення документації. Друга стратегія застосовувалася після запровадження 1796 р. «Учреждений для управления губерний Всероссийской империи» 1775 р. на Правобережжі. Однак приїжджі канцеляристи не володіли польською мовою та не розуміли місцевого судочинства. Після початку відновлення елементів річпосполитського судочинства частина з них повернулася додому або перевелася до інших, передусім адміністративних, установ, які продовжували діяти в імперському правовому полі [10, с. 257–306]. Тому кадровий склад чиновників і канцеляристів повітових судів формувався з числа лояльної шляхти, яка тим самим отримувала можливість стати частиною імперського дворянства.

Інституалізація. Правове регулювання цивільної служби в Російській імперії за правління Миколи I чітко визначало вимоги до кандидатів на посади канцеляристів та механізми їхнього кар'єрного просування, що мало особливе значення для судових установ Правобережної України.

До Зводу законів 1857 р. (т. 3) вміщено Статут, який регулював державну службу за урядовими призначеннями. При вступі на цивільну службу враховували походження, вік та знання, проте віросповідання чи етнічне походження не були перешкодою (Ст. 1–2). Канцеляристів поділяли на три розряди: перший – спадкові дворяни; другий – діти особистих дворян, військових офіцерів, священників та купців першої гільдії; третій – діти канцеляристів (Ст. 46). Вихідці з податних станів до цивільної служби не допускалися, але ті, хто вступив до 1827 р., продовжували службу у четвертому розряді (Ст. 47) [13, с. 3, 13–14]. Розряд визначав строк вислуги для отримання чину 14 класу (колезького реєстратора): для першого – два роки, другого – чотири, третього – шість, четвертого – дванадцять [10, с. 274].

Жителі західних губерній, які *не довели прав на дворянство* (курсив. – Авт.), поділялися на два розряди: чії предки станом на 1831 р. мали нерухомі маєтки, та ті, чії докази визнано Дворянське депутатське зібрання, але вони ще не отримали подальшого рішення. Перші служили на правах канцеляристів другого розряду, другі – третього. Після визнання дворянства вони отримували права канцеляристів першого розряду (Ст. 20) [13, с. 8], що скорочувало їм термін отримання першого класного чину. На дійсну службу приймали з 16 років (Ст. 8). Випускники гімназій чи університетів отримували окремі права (Ст. 10). Після уїздного училища або домашнього навчання потрібно було здати екзамен на вміння читати, писати та знати основи граматики й арифметики (Ст. 11–12) [13, с. 6].

На етапі зміни політики верховної влади після придушення Листопадового повстання та переходу від «правової автономії» до посилення контролю за діяльністю судових структур у західних губерніях важливу роль відігравали нормативні акти 1830–1840-х рр. З одного боку, потрібно було забезпечити діяльність судів та зберегти на службі лояльних чиновників і канцеляристів із залученням нових канцеляристів, з іншого, посилити контроль над соціальним та конфесійним складом. Згідно сенатського указу 15 грудня 1831 р. дозволялося брати на цивільну службу тих осіб, які ще не довели свого дворянства, але при цьому не перебували у подушному окладі. Підставою для цього мали бути рішення Дворянського депутатського зібрання та свідоцтво про несплату подушного податку. Водночас адміністрація подавала документи про визнання у дворянстві до Герольдії, яка повинна була прийняти рішення протягом півроку. Якщо ж документів не вистачало, то таких осіб зараховували до канцеляристів 3-го розряду з обов'язковою шестирічною службою для набуття дворянства. Ті, які під час цивільної служби визнавалися у дворянстві, одразу ж набували всіх прав для свого стану, тобто термін служби для набуття першого класного чину скорочувався з шести до двох років [14, с. 241].

Верховній владі доводилося неодноразово повертатися до питання унормування становища шляхти, яка ще не довела свого статусу, але готова була вступати на цивільну службу та демонструвати лояльність. За іменним указом 4 січня 1840 р. дозволялося жителям західних губерній вступати на державну (військову чи цивільну) службу за свідоцтвами ревізійних комісій. У цьому випадку кандидатам дозволялося не очікувати рішення про їхнє походження, а представити свідоцтво Центральної комісії для обревізування дій депутатських зібрань у Києві про приналежність до 1-го розряду колишньої польської шляхти (власники маєтків) або до 2-розряду (докази про дворянство,

визнане Дворянськими депутатськими зібраннями, перебувало на розгляді ревізійних комісій або надіслані на утвердження до Герольдії). Якщо кандидати набували дворянства, то отримували скорочений термін (два роки) для отримання класного чину [15, с. 3–4]. 1843 р. дія цього положення для осіб, які після отримання дворянства набували перший класний чин через два роки, була поширена на жителів західних губерній, які вступили на цивільну службу до 1840 р. [16, с. 213–214].

Паралельно з пошуками шляхів інкорпорації локального лояльного дворянства до корпусу цивільних канцеляристів та чиновників відбувалася інституалізація повноважень секретарів. Якщо спочатку співіснували призначувані секретарі та виборні писарі (*нотарі, які обиралися дворянством. – Авт.*), то 1835 р. посади останніх були ліквідовані через невідповідність імперським законам. Їхні функції з нагляду за канцелярією і порядком судового документування, зберігання і забезпечення належного стану судових актів і книг офіційно покладалися на секретарів [17, с. 1053]. Тобто можна говорити про усунення дублювання повноважень виборного посадовця та призначуваного чиновника-секретаря. Коли 1849 р. у Житомирі ліквідували магістрат, а його повноваження у судовій частині передали до уїздного суду, то для вирішення міських справ запроваджувалася посада додаткового секретаря. Він зрівнювався в оплаті та чинах з іншими секретарями, проте для утримання канцелярії щороку виділялося 647 руб. 14 коп. сріблом з міських доходів та 300 руб. з коштів Міністерства юстиції [18, с. 47–48].

Також поступово вирішувалося питання з фінансуванням роботи уїздних судів, 1835 р. було наголошено на продовженні практики фінансування судів за місцевим правом [17, с. 1053], тобто не з державної скарбниці. Проте вже 3 серпня 1837 р. для утримання канцелярій уїздних судів західних і малоросійських губерній було виділено, окрім коштів із земського збору, щороку з казни додаткових 226 000 руб. [19, с. 707–708]. Фактично верховна влада усвідомлювала особливу роль судових установ на прикордонні та важливість матеріального забезпечення їхньої діяльності.

Водночас формування кадрового корпусу у західних губерніях поєднувало як правові, так і конфесійно-політичні критерії. Сенатський указ 1837 р. наказував молодим дворянам, які претендували на продовження служби у канцеляріях міністерств, спочатку відпрацювати три роки в губернських установах або інших присутствіях. До уродженці західних губерній католицького віросповідання, під «приводом незнання російської мови» цей термін збільшували до п'яти років. Водночас дворяни православного або уніатського віросповідань мали такі ж права, як і дворянство внутрішніх губерній [20, с. 58–59]. Таким чином, під приводом «мовного чинника» для католиків створювалися додаткові перешкоди для успішної кар'єри.

Наступні кроки у «примушенні» дворянства до військової та цивільної служби були ще радикальнішими. Іменним указом 21 квітня 1852 р. наказувалося синів дворян «неправославного сповідання», які мали не менше 100 кріпаків, після досягнення ними 18-річного віку надсилати до війська підпрапорщиками чи юнкерами. Якщо ж вони не склали відповідного екзамену, то рядовими «на правах дворян». Молоді дворяни від 16 до 18 років могли добровільно оголосити про бажання служити після відповідного екзамену, але цивільну службу вони повинні були проходити обов'язково у великоросійських губерніях. Винятки робилися для тих, хто за згодою генерал-губернатора виявлявся нездатними до служби за станом здоров'я (щорічний огляд здійснювався до 25-річного віку) та сини-одинаки [21, с. 285–286]. Метою цього заходу було не лише «перевиховання» місцевих еліт, а й вилучення потенційно нелояльних дворян з місцевого простору.

Наступним Положенням 14 листопада 1852 р. регламентувався порядок складання іспитів у канцелярії генерал-губернатора для тих дворян (*вже не йшла мова про батьків зі 100 кріпаками, отже дія Положення розповсюджувалася вже на всіх дітей еліти. – Авт.*), які не мали свідоцтв про освіту або навчалися в «нижчих училищах». Кандидатам, які документально підтверджували дворянство та свідоцтво про освіту, надавалася можливість самостійно вибрати губернію, де вони прикріплялися до досвідчених чиновників під наглядом місцевих губернаторів. При цьому було залишено права для дворян 1-го розряду в частині дворічної вислуги для отримання першого класного чину. Дозволялося переміщуватися з однієї внутрішньої губернії до іншої, або переходити на військову службу. Вийти у відставку можна було лише через п'ять років або у зв'язку з хворобою або іншими поважними причинами, засвідченими генерал-губернатором [22, с. 666–669].

Лише з початком правління Олександра II розпочалося згорання обмежень. 26 серпня 1856 р. було відмінено вимогу про примусову п'ятирічну службу у внутрішніх губерніях. Офіційно це пояснювалося розширенням мережі навчальних закладів у західних губерніях і можливостями опанування російської мови та законодавства на місцях, а не в інших регіонах імперії [23, с. 806; 24, с. 806–807]. Цим самим верховна влада завершила найбільш репресивний етап кадрової політики щодо дворянства західних губерній.

Завершальним етапом інституалізації цивільної служби уїздних судів стало впорядкування чинів та посад у 1861 р. За поданням київського генерал-губернатора І. Васильчикова у Київській губернії секретарів було віднесено до 10 класу, а столоначальників, протоколістів, реєстраторів та архіваріусів до 14 класу Табелю про ранги [25, с. 194]. Наступного року це рішення було поширене на Подільську та

Волинську губернії [26, с. 125]. Отже, держава закріпила статус чиновництва як повноцінної частини судових структур, інституціоналізувавши його роль у системі правосуддя.

Таким чином, інституалізація служби чиновників та канцеляристів уїздних судів західних губерній була спрямована на уніфікацію судового апарату, підпорядкування його імперським законам та посилення державного контролю над кадровим складом. Запроваджені верховною владою нормативні акти встановлювали порядок доступу до цивільної служби, умови отримання класних чинів, повноваження секретарів, та, головне, закріпили правові механізми добору та просування лояльних службовців. Водночас специфіка західних губерній з їхньою численною та не завжди лояльною елітою вимагали додаткових інструментів з боку владних структур, що проявлялося у «примушуванні» дворянства до служби у внутрішніх губерніях. Тому уїздний суд поставав не лише як орган правосуддя, а як інституція для правового впорядкування регіону, адже цивільна служба використовувалася для інтеграції еліт до імперського владного простору.

Секретарі. Посада секретаря належала до ключових у внутрішній організації суду, оскільки саме на цю особу покладалося керівництво чиновниками та канцеляристами установи, ведення судового діловодства, оформлення процесуальних документів, збереження справ та забезпечення взаємодії суду з губернськими інстанціями. Відповідно, кадровий склад корпусу секретарів безпосередньо впливав на стабільність і ефективність діяльності уїздного суду.

Таблиця 1

Секретарі Житомирського уїздного суду (1831–1863 рр.).

Роки	Секретарі	
1831 ² –1835	колезький секретар (з 1833 р. – титулярний радник) Августин Дунецький	
1836–1841	канцелярист (з 1839 р. – колезький реєстратор, з 1841 р. – губернський секретар) Кастан Соколовський	
1842–1850	титулярний радник Степан Криворуков, знак XV років бездоганної служби	
1851–1852	титулярний радник Вацлав Белявський	
1853 ³ –1855		в. о. колезький реєстратор (з 1855 р. – без в. о. та губернський секретар, з 1858 р. – колезький секретар)
1856–1859	колезький реєстратор Йосип Островський	Платон Пухальський
1860–1863	колезький секретар Платон Пухальський	

Джерело: сформовано на основі [27; 28; 29; 30]

Відомості про секретарів Житомирського уїздного суду у 1831–1863 рр. дозволяють простежити особливості формування та функціонування канцелярського апарату уїздної судової установи в умовах імперської правової системи Російської імперії.

Аналіз чинів секретарів свідчить, що заміщення цієї посади здійснювалося переважно чиновниками нижчих і середніх класів цивільної служби за Табелем про ранги – від канцеляристів і колезьких реєстраторів до колезьких секретарів і титулярних радників. Типовою була практика поступового службового просування без різких кар'єрних стрибків, що вказує на дію формалізованих механізмів імперської бюрократії, заснованих на вислугі років, дисциплінованості та лояльності до влади. Так, Соколовський К. пройшов шлях від канцеляриста до губернського секретаря й протягом 1845–1857 рр. був секретарем Волинської палати цивільного суду, де отримав чин титулярного радника. Колезький реєстратор Пухальський П. послідовно отримав губернського та колезького секретарів, що свідчить про довіру з боку адміністрації.

Значною рисою кадрового складу секретарів Житомирського уїздного суду була відносна стабільність перебування на посаді. Окремі службовці обіймали її протягом тривалого часу, що сприяло накопиченню професійного досвіду та забезпечувало безперервність судового діловодства. Показовим у цьому контексті є перебування на посаді Криворукова С. впродовж восьми років. Пухальський П. перебував на посаді цілих десять років. Такі факти вказують на поступову професіоналізацію канцелярського персоналу уїздних судів і зростання ролі службового стажу як юридично значущого чинника кар'єри.

У цілому матеріали таблиці демонструють, що кадрова політика щодо секретарів Житомирського уїздного суду у 1831–1863 рр. ґрунтувалася на поєднанні формально-правових вимог Табеля про ранги з практичними потребами судового управління. Секретар виступав не лише технічним виконавцем, а важливим елементом імперського механізму правосуддя на місцевому рівні, забезпечуючи стабільність,

² Інформація про секретарів з'явилася у «Щорічнику...» за 1831 р., до того часу наводилася інформація лише про писарів: Грохольський Михайло (1830–1832 рр.) та губернський секретар Івановський Фелікс (1833–1836 рр.). З 1837 р. про цю посаду не згадувалося.

³ Протягом 1853–1859 рр. зазначено про роботу двох секретарів: у цивільних та кримінальних справах.

правову тяглість і впровадження норм загальноімперського законодавства у повсякденну судову практику уїздного суду.

Секретар Криворуков С. (1795 р. н.) належав до православного дворянства, однак, попри формально привілейоване походження, не мав нерухомого майна, що було доволі типовим для дрібного служилого дворянства першої половини XIX ст. Його сімейний стан – шлюб із дворянською дочкою та наявність шістьох дітей – підкреслює вкоріненість у станово-бюрократичному середовищі, а факт перебування старшого сина на цивільній службі свідчить про відтворення службової традиції в межах родини. Кар'єра Криворукова С. була тривалою й послідовною, що дає підстави розглядати її як зразкову для імперського канцелярського чиновництва. Розпочавши цивільну службу ще 1809 р. на посаді канцеляриста в Полтавській градській поліції, він уже за кілька років інтегрувався до адміністративного апарату Волинської губернії, де майже одразу отримав колезького реєстратора. Подальше службове просування відбувалося поступово, без різких кар'єрних стрибків, через виконання канцелярських і ділових функцій у поліційних установах Житомира та Бердичева. Отримання у 1823 р. чину титулярного радника та нагородження у 1831 р. знаком «15 років бездоганної служби» засвідчують не лише значний стаж, але й позитивну оцінку його діяльності з боку влади. Показовим є те, що після звільнення з посади у 1840 р. Криворуков С. уже наступного року, за власним зверненням, був призначений секретарем Житомирського уїздного суду, що вказує на збереження його кадрової цінності для місцевої адміністрації. Подяка, оголошена у 1844 р. за «належне утримання та сумлінне ведення справ у суді», свідчить про високий рівень професійної компетентності та підкреслює роль секретаря як ключової фігури у забезпеченні стабільності й ефективності судового діловодства [31, арк. 1–4].

Секретар у кримінальних справах⁴ Пухальський П. (1824 р. н.) походив із духовного стану, що відображає характерну для середини XIX ст. тенденцію залучення вихідців зі священницьких родин до цивільної служби. Не маючи нерухомого майна, він, однак, завдяки службі та шлюбу з донькою колезького асесора був інтегрований у чиновницьке середовище. Освіта, здобута у Кременецькому духовному училищі, стала для нього типовим стартом для канцелярської кар'єри. Розпочавши службу у 1842 р. при Рівненському уїзному суді, Пухальський П. досить швидко закріпився у судовому апараті, послідовно обіймаючи посади писаря, повітчика у кримінальних справах та канцелярського чиновника. Його службовий шлях демонструє чітку спеціалізацію саме на кримінальному судочинстві, що було важливим чинником професійної затребуваності. Отримання першого класного чину колезького реєстратора у 1849 р., а згодом стрімке підвищення до титулярного радника у 1859 р. свідчать про інтенсивну кар'єрну динаміку. Призначення 4 грудня 1852 р. секретарем по кримінальній частині закріпило його статус як ключового виконавця у сфері кримінального судового діловодства, а неодноразове виконання обов'язків уїздного стряпчого вказує на розширення кола його повноважень і довіру з боку судового керівництва. Отримувана платня у 300 руб. сріблом підтверджує середній, але стабільний матеріальний рівень чиновника [32, арк. 1–6].

У правовому вимірі аналіз кадрового складу секретарів Житомирського уїздного суду у 1831–1863 рр. засвідчує, що ця посада була інституційно ключовою для забезпечення дієздатності правосуддя в умовах імперської судової системи. Секретарі виступали не лише організаторами діловодства, а й носіями правової тяглість та практичного знання судових процедур, що компенсувало часту змінюваність інших елементів судового апарату. Їх добір і просування ґрунтувалися на формалізованих нормах Табеля про ранги, вислугі років і підтвердженій службовій надійності. Тривале перебування окремих осіб на посаді, поєднане з поступовим зростанням у чинах, перетворювало секретарів на стабілізуючий елемент судової влади на місцевому рівні та забезпечувало практичну імплементацію загальноімперського законодавства у повсякденну діяльність уїздного суду.

Чиновники та канцеляристи Житомирського уїздного суду становили багаторівневу адміністративно-канцелярську основу судової установи, від функціонування якої залежали не лише повсякденне здійснення правосуддя, а й практична реалізація імперських правових норм.

Завідувач архіву Вишпольський А. (1810 р. н.) належав до католицького дворянства, освіту здобув у Київському благородному пансіоні. Його службова кар'єра розпочалася у 1834 р. при Волинській казенній палаті й від самого початку була пов'язана з фінансово-господарською сферою, що вимагала певної підготовки та навичок роботи з документацією. Послідовне просування по службі свідчить про його інтеграцію в корпус губернських чиновників. Отримання у 1845 р., через 11 років, чину колезького реєстратора зі старшинством заднім числом вказує на формалізований характер заохочення за вислугу років, типовий для імперської служби. Призначення того ж року архіваріусом Житомирського уїздного суду за розпорядженням цивільного губернатора підкреслює довіру до нього як до фахівця з діловодства та збереження документів. Подальше підвищення до губернського секретаря у 1848 р. і стабільне

⁴ Звернімо увагу на порушення умов «Положення про перетворення судової частини в губернському місті Житомирі Волинської губернії» [18, с. 47–48]. Для адміністрування підготовки судових проваджень щодо містян було передбачено запровадити посаду секретаря з міських справ, проте в уїзному суді було здійснено поділ на секретарів у кримінальних і цивільних справах.

отримання платні у 60 руб. сріблом свідчать про закріплення у статусі повноцінного судового чиновника середньої ланки. Його шлюб із донькою надвірного радника та наявність міського будинку у власності дружини демонструють соціальну вкоріненість у чиновницько-дворянському середовищі Волині, а переведення у 1859 р. до Волинської казенної палати – типову для імперської практики циркуляцію кадрів між судовими та фінансовими установами [33, арк. 1–4].

Колезький реєстратор Богдановський І. (1828 р. н.), писар Житомирського уїздного суду станом на 1848 р., належав до дворянського стану, однак не мав майнового забезпечення, що зумовлювало його ранній вступ на службу. Розпочавши цивільну кар'єру у 1842 р. у віці лише 14 років, він репрезентує характерну для імперської канцелярської практики модель раннього залучення дворянських дітей до діловодної служби. Швидко отримання статусу писаря 1 розряду, а згодом і першого класного чину колезького реєстратора у 1847 р. свідчить про формалізований механізм просування, за якого вислуга років поєднувалася з соціальним походженням. Його платня у 108 руб. сріблом підтверджує відносно вищий рівень матеріального забезпечення серед писарів, які вже мали класний чин [34, арк. 1–2].

На відміну від повноцінного корпусу цивільних чиновників із класними чинами, писарі-канцеляристи без класного чину Житомирського уїздного суду становили найчисельніший і водночас наймобільніший прошарок судового апарату. Саме вони забезпечували повсякденне функціонування суду, водночас перебуваючи на початкових щаблях службової ієрархії та часто розглядаючи уїздний суд як стартовий майданчик для подальшої кар'єри.

Івановський І. (1827 р. н.), писар 3 розряду без класного чину, походив із католицького дворянства і вступив на службу у 1846 р. після завершення Новоград-Волинського дворянського училища. Його віднесення губернським правлінням до 3 розряду канцеляристів «до затвердження герольдією» демонструє важливість формального підтвердження дворянства для визначення службового статусу. Відсутність зазначеної платні та класного чину підкреслює перехідний характер його становища, типовий для молодших писарів, які лише очікували на повноцінну інтеграцію до бюрократичного корпусу [35, арк. 1–2].

Бушинський С. (1830 р. н.), писар 1 розряду станом на 1851 р., є показовим прикладом поєднання станових і конфесійних чинників у службових формулярах. Перекреслення у документі первісної конфесійної атрибуції «католик» і фіксація його як православного свідчить про чутливість цього питання в імперській адміністрації. Походження з дворян, імовірно вже утверджених герольдією, дало йому змогу одразу отримати статус писаря 1 розряду після закінчення кількох класів губернської гімназії. Водночас відсутність жалування на початковому етапі служби ілюструє практику неоплачуваної або мінімально оплачуваної канцелярської праці для молодих дворян, які розглядали службу як інвестицію у майбутню кар'єру [36, арк. 1–2].

Биліцький В. (1832 р. н.), писар 2 розряду, походив з обер-офіцерських дітей, що безпосередньо вплинуло на визначення його службового розряду. Його вступ на службу у 1851 р. після навчання у губернській гімназії та отримання платні у 48 руб. на рік демонструють проміжне становище між дворянськими писарями та вихідцями з непривілейованих станів. Цей випадок наочно ілюструє, як соціальне походження формалізовано трансливалося у службову ієрархію [37, арк. 1–2].

Янушевич А. (1833 р. н.), писар станом на 1860 р., походив із католицького дворянства і розпочав службу ще у 1847 р. у Волинському губернському правлінні після отримання домашнього виховання. Його переведення через три роки до Житомирського уїздного суду, а згодом – до уїздного стряпчого як діловода свідчить про поступове розширення функціональних обов'язків та використання писарів як резерву для суміжних юридично-адміністративних посад. Платня у 120 руб. сріблом була відносно високою для безкласного писаря й відображала його досвід [38, арк. 2–4].

Берегович С. (1843 р. н.), писар станом на 1863 р., походив з обер-офіцерських дітей і розпочав службу за прямим призначенням губернського правління. Його подальше переведення у 1864 р. до штату Волинського губернського правління свідчить про типову для писарів мобільність і використання уїздного суду як початкової ланки для подальшої бюрократичної кар'єри [39, арк. 1, 5–7].

Бахтеяров П. (1847 р. н.), писар 3 розряду, є особливо показовим випадком поєднання спадкового дворянства з мінімальним реальним впливом цього статусу на матеріальне становище. Попри наявність родового маєтку в Калузькій губернії, що перебував під опікою, він отримував лише 60 руб. сріблом і був зарахований до 3 розряду канцеляристів «за походженням та вихованням». Його швидкий перехід до канцелярії губернського прокурора демонструє прагнення використати уїздну службу як тимчасовий етап [40, арк. 1–2, 4].

Дроздовський Карл-Фелікс (1843 р. н.), писар станом на 1866 р., репрезентує ще один варіант поєднання станових критеріїв і освітнього цензу. Походячи з дворян, утверджених герольдією, він водночас мав лише часткову гімназійну освіту, що зумовило парадоксальну ситуацію його віднесення губернським правлінням за походженням до 1 розряду, а «за вихованням» – до 3. Короткотривалість його служби й звільнення за власним проханням через рік ілюструють нестабільність частини канцелярського персоналу [41, арк. 3, 5–6].

Матеріали формулярів свідчать, що чиновники Житомирського уїздного суду формували відносно стабільний, професіоналізований прошарок із класними чинами, ustalеними службовими траєкторіями та тісними соціальними зв'язками в межах губернського управлінського середовища. Натомість канцеляристи-писарі становили динамічну й соціально строкату групу, для якої були характерні ранній вступ на службу, відсутність або мінімальність матеріального забезпечення, вирішальна роль походження і конфесії при визначенні розряду, а також висока мобільність між установами. У сукупності ці дві категорії забезпечували функціонування уїздного суду як інституції, поєднуючи стабільність управлінського ядра з постійним оновленням нижчої ланки судово-канцелярського апарату.

Соціологічні портрети. Соціологічний портрет чиновника уїздного суду (секретар, архіваріус, посадові особи з класним чином) постає як представник середньої ланки імперської бюрократії, інтегрований у правову систему Російської імперії через Табель про ранги. Як правило, він походив із дворянства або духовного стану, рідше – з обер-офіцерських родин, мав ustalену конфесійну ідентичність і формально підтверджений соціальний статус. Відсутність або мінімальність нерухомого майна поєднувалася з відносною матеріальною стабільністю, що забезпечувалася регулярним жалуванням і перспективою пенсійного забезпечення. Його кар'єра характеризувалася тривалістю, поступовістю та правовою передбачуваністю: просування здійснювалося через вислугу років, дисципліноване виконання обов'язків і лояльність до адміністрації. У функціональному вимірі чиновник забезпечував правову тяглість, контроль за діловодством і взаємодію з губернською владою, фактично виступаючи стабілізуючим елементом місцевого правосуддя.

Соціологічний портрет канцеляриста-писаря є принципово іншим. Це переважно молода особа, часто неповнолітня на момент вступу на службу, яка перебувала на початковому щаблі службової ієрархії й лише потенційно могла бути інтегрована до корпусу цивільних чиновників. Походження відіграло вирішальну роль: дворянство, обер-офіцерський або духовний стан безпосередньо визначали розряд, стартові умови служби та перспективи кар'єрного зростання, тоді як освіта нерідко мала допоміжний або формальний характер. Матеріальне становище канцеляристів було нестабільним – жалування мінімальне або відсутнє, що робило службу радше соціальним капіталом, ніж джерелом доходу. Висока мобільність, часті переведення, короткотривалість перебування на посаді та використання уїздного суду як «кар'єрного плацдарму» були типовими рисами цього прошарку. У правовому сенсі канцелярист-писар був технічним виконавцем, чия праця забезпечувала повсякденне функціонування суду, але не надавала йому інституційної стабільності.

Таким чином, два соціологічні портрети відображають дуалізм уїздного судового апарату: з одного боку – відносно замкнений, професіоналізований і правово захищений корпус чиновників; з іншого – плинний, соціально різномірний і правово вразливий прошарок канцеляристів. Їх взаємодія забезпечувала одночасно стабільність судової інституції та постійне оновлення її нижчої ланки, що було характерною рисою імперської моделі локального правосуддя.

Висновки. Проведений історико-правовий аналіз кадрового складу Житомирського уїздного суду дозволяє побачити ширшу картину функціонування судів першої інстанції Правобережної України протягом 1831–1863 рр. Їхня діяльність регулювалася поєднанням як загальноімперських норм щодо цивільної служби, так і спеціальних розпоряджень верховної влади, які визначали умови служіння локального дворянства, яке бажало інтегруватися до імперського адміністративно-правового простору в умовах часткової втрати довіри після Листопадового повстання. При цьому уїзні суди не варто розглядати виключно як судові установи, адже вони виступали важливим елементом легалізації правового статусу імперського дворянства та сприяли ліквідації «правової автономії» у судочинстві.

Верховна влада своїми нормативними актами чітко регламентувала вимоги до кандидатів на канцелярські посади: наявність / відсутність визнаного дворянства, що прискорювало / уповільнювало розвиток кар'єри, освітній рівень та строки вислуги для отримання чинів. При цьому варто розуміти про комплексність умов вдалого початку служби (Дроздовський Карл-Фелікс хоча за походженням мав бути писарем 1-го розряду, проте незадовільний освітній рівень збільшив необхідний термін вислуги для першого класного чину з двох до шести років). Правове регулювання цивільної служби у регіоні проявлялося не лише у встановленні особливих правил для осіб, які не довели дворянського походження, а й труднощам для католиків (не випадково у формулярному списку Бушинського С. було виправлене віросповідання з католика на православного). Таким чином, формально універсальні правові норми були адаптовані до специфічного у етнічному та соціальному плані регіону.

Матеріали формулярів секретарів, чиновників та канцеляристів Житомирського уїздного суду дають можливість дослідити типову для імперської судової адміністрації модель кар'єри: тривале перебування на канцелярських посадах, поступове здобуття класних чинів за вислугою років і фактичне виконання ширшого кола функцій. Секретарі уїздних судів забезпечували безперервність роботи судів, відповідали за організацію діловодства та підготовку судових рішень, що надавало їм впливу на практику правозастосування.

Інституалізація посади секретаря, що відбувалася паралельно з ліквідацією виборних писарів та впорядкуванням системи посад і чинів протягом тривалого терміну після Листопадового повстання,

свідчила про бажання верховної влади посилити адміністрування судовою владою та остаточно уніфікувати кадровий склад установ відповідно до імперських стандартів. Важлива роль відводилася фінансовому забезпеченню канцелярії уїздних судів, що мало гарантувати успішність функціонування судових структур на периферії імперії.

В цілому кадровий склад уїздних судів правобережних губерній формувався як специфічний прошарок чиновництва, де правовий статус визначався не лише положеннями Табелю про ранги, а й політикою інтеграції та контролю над судовою владою регіону. Це дозволяє розглядати уїзні суди не лише під кутом зору судових органів, але й як елементи посилення імперської влади у складному периферійному регіоні.

Список використаних джерел:

1. *Дубровіна А.Б.* Суспільний лад, механізм управління та право України в період розкладу феодално-кріпосницької системи і зростання капіталістичних відносин (перша половина XIX ст.) / *А.Б. Дубровіна.* – Київ, 1966. – 111 с.
2. *Шандра В.С.* Совісні суди в Україні (остання чверть XVIII–середина XIX ст.) / *В.С. Шандра.* – Київ : Інститут історії України, 2011. – 266 с.
3. *Шандра В.С.* Формування бюрократії в Правобережній Україні / *В.С. Шандра* // Український історичний журнал. – 2007. – № 2. – С. 143–158.
4. *Шандра В.* Судова реформа 1864 р. / *В.Шандра* // Енциклопедія історії України ; редкол.: *В.А. Смолій* (голова) та ін. – Київ : Наукова думка, 2012. – Т. 9. : Прил–С. – С. 891–892.
5. *Бармак М.В.* Формування владних інституцій Російської імперії на Правобережній Україні (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01 / *М.В. Бармак.* – Львів, 2008. – 40 с.
6. *Бовуа Д.* Шляхтич, кріпак і ревізор. Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831–1863) / *Д.Бовуа.* – Київ : ІНТЕЛІ, 1996. – 421 с.
7. *Коробович А.* Судова система на окупованих Росією східних землях Речі Посполитої (XVIII–XIX ст.) / *А.Коробович* // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – № 49. – С. 104–110.
8. *Thaden E.C.* Eastern Belorussia, Lithuania, and the Right-Bank Ukraine / *E.C. Thaden, M.F. Thaden* // *Russia's Western Borderlands, 1710–1870.* – Princeton : Princeton University Press, 1984. – P. 32–56.
9. *Hillis F.* Children of Rus': Right-Bank Ukraine and the Invention of a Russian Nation / *F.Hillis.* – Ithaca-London : Cornell University Press, 2013. – 329 p.
10. *Шевчук А.* Судова влада в житті суспільства Правобережної України (кінець XVIII – перша третина XIX ст.) : монографія / *А.Шевчук.* – Житомир : Євенок, 2022. – 580 с.
11. *Шевчук А.В.* Повітові та головні суди Правобережної України (1797–1831 pp.): улаштування, кадровий склад, діяльність / *А.В.Шевчук* // Український історичний журнал. – 2021. – № 4. – С. 47–61.
12. *Shevchuk A.* Spravnyk in Volyn Province Administrative System (end of the 18th century – 1860s) / *A.Shevchuk, O.Markevych* // *Eminak.* – 2022. – № 3. – P. 9–25.
13. Статут про службу за урядовим призначенням. *Звід законів Російської імперії*, 1857 р. – Т. 3. – С. 3–752.
14. Дозвіл приймати на цивільну службу мешканців Західних губерній, які остаточно не довели своїх прав на дворянство. *Повне зібрання законів-2*, 1831. – Т. 6, Ч. 2. – С. 241.
15. Дозвіл мешканцям західних губерній вступати на державну службу за свідоцтвами ревізійних комісій. *Повне зібрання законів-2*, 1840. – Т. 15, Ч. 1. – С. 3–4.
16. Поширення чинності указу від 4 січня 1840 року на уродженців Західних губерній, які вступили на цивільну службу до його видання. *Повне зібрання законів-2*, 1843. – Т. 18, Ч. 1. – С. 213–214.
17. Про додаткову кількість засідателів у повітових судах губерній, повернених від Польщі. *Повне зібрання законів-2*, 1835. – Т. 10, Ч. 2. – С. 1053.
18. Затверджене Положення про перетворення судової частини в губернському місті Житомирі Волинської губернії. *Повне зібрання законів-2*, 1849. – Т. 24, Ч. 2. – С. 47–48.
19. Про призначення канцеляріям повітових судів західних і малоросійських губерній додаткових сум. *Повне зібрання законів-2*, 1837. – Т. 12, Ч. 1. – С. 707–708.
20. Про вступ на службу молодих людей з дворян. *Повне зібрання законів-2*, 1837. – Т. 12, Ч. 1. – С. 58–59.
21. Про відправлення на службу синів дворян-неправославних поміщиків Західних губерній. *Повне зібрання законів-2*, 1852. – Т. 27, Ч. 1. – С. 285–286.
22. Затверджене Положення про дворян Західних губерній, які, по досягненні 18 років, вступають на цивільну службу на підставі указу від 21 квітня 1852 р. *Повне зібрання законів-2*, 1852. – Т. 27, Ч. 1. – С. 666–669.
23. Про поширення на уродженців Західних губерній імперії загальних правил щодо прийому на службу по цивільній частині та переміщення з одного місця на інше. *Повне зібрання законів-2*, 1856. – Т. 31, Ч. 1. – С. 806.
24. Про скасування особливого тимчасового порядку, встановленого у 1852 р. для визначення на службу та звільнення від неї спадкових дворян семи Західних губерній. *Повне зібрання законів-2*, 1856. – Т. 31, Ч. 1. – С. 806–807.
25. Про службові права деяких посадових осіб повітових судів Київської губернії. *Повне зібрання законів-2*, 1861. – Т. 36, Ч. 2. – С. 194.
26. Про службові права чинів канцелярії повітових судів Подільської та Волинської губерній. *Повне зібрання законів-2*, 1862. – Т. 37, Ч. 1. – С. 125.
27. Щорічник і загальний штат Російської імперії : в 2-х ч. – Ч. 2. – 1831–1842.
28. Адрес-календар або загальний штат Російської імперії : в 2-х ч. – Ч. 2. – 1843–1850.
29. Адрес-календар. Загальний перелік усіх чиновних осіб у державі : в 2-х ч. – Ч. 2. – 1851–1860.

30. Адрес-календар. Загальний перелік керівного складу та інших посадовців : в 2-х ч. – Ч. 2. – 1860–1864.
31. Листування щодо служби секретаря суду, титулярного радника Степана Григоровича Криворучкова / Державний архів Житомирської області (ДАЖО). – 1844. – Ф. 2, Оп. 1, Спр. 75. – 4 арк.
32. Справа про службу секретаря суду, губернського секретаря Платона Івановича Пухальського / Державний архів Житомирської області (ДАЖО). – 1864. – Ф. 2, Оп. 1, Спр. 116. – 6 арк.
33. Листування щодо служби архіваріуса суду, губернського секретаря Адама Вишпольського / Державний архів Житомирської області (ДАЖО). – 1850. – Ф. 2, Оп. 1, Спр. 26. – 4 арк.
34. Листування щодо служби писаря суду, колезького реєстратора Івана Богдановського / Державний архів Житомирської області (ДАЖО). – 1848. – Ф. 2, Оп. 1, Спр. 16. – 2 арк.
35. Формулярний список про службу писаря Житомирського повітового суду Івана Івановського / Державний архів Житомирської області (ДАЖО). – 1848. – Ф. 2, Оп. 1, Спр. 62. – 2 арк.
36. Листування щодо служби писаря суду Стефана Бушинського / Державний архів Житомирської області (ДАЖО). – 1851. – Ф. 2, Оп. 1, Спр. 22. – 2 арк.
37. Листування щодо служби писаря суду Валентина Биліцького / Державний архів Житомирської області (ДАЖО). – 1851. – Ф. 2, Оп. 1, Спр. 12. – 2 арк.
38. Справа про призначення писаря Янушевича діловодом канцелярії повітового стряпчого / Державний архів Житомирської області (ДАЖО). – 1860. – Ф. 2, Оп. 1, Спр. 155. – 11 арк.
39. Листування щодо служби писаря суду Стефана Береговича / Державний архів Житомирської області (ДАЖО). – 1861–1864. – Ф. 2, Оп. 1, Спр. 10. – 8 арк.
40. Формулярний список про службу писаря Житомирського повітового суду Пафнуція Бахтеярова / Державний архів Житомирської області (ДАЖО). – 1864–1865. – Ф. 2, Оп. 1, Спр. 4. – 12 арк.
41. Листування щодо служби писаря суду Карла-Фелікса Дроздовського / Державний архів Житомирської області (ДАЖО). – 1865–1866. – Ф. 2, Оп. 1, Спр. 49. – 8 арк.

References:

1. Dubrovina, A.B. (1966), *Suspilnyi lad, mekhanizm upravlinnia ta pravo Ukrainy v period rozkladu feodalno-kriposnytskoi systemy i zrostantia kapitalistychnykh vidnosyn (persha polovyna XIX st.)*, Kyiv, 111 p.
2. Shandra, V.S. (2011), *Sovisni sudy v Ukraini (ostannia chvert XVIII – seredyna XIX st.)*, Instytut istorii Ukrainy, Kyiv, 266 p.
3. Shandra, V.S. (2007), «Formuvannia biurokratii v Pravoberezhnii Ukraini», *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, No. 2, pp. 143–158.
4. Shandra, V. (2012), «Sudova reforma 1864 r.», *Entsyklopediia istorii Ukrainy*, in Smolii, V.A. et al. (ed.), Naukova dumka, Kyiv, Vol. 9. Pryl–S, pp. 891–892.
5. Barmak, M.V. (2008), *Formuvannia vladnykh instytutsii Rosiiskoi imperii na Pravoberezhnii Ukraini (kinets XVIII – persha polovyna XIX st.)*, Abstract of the D.Sc. dissertation, 07.00.01, Lviv, 40 p.
6. Bovua, D. (1996), *Shliakhtych, kripak i revizor. Polska shliakhta mizh tsaryzomom ta ukrainskymy masamy (1831–1863)*, INTELL, Kyiv, 421 p.
7. Korobovych, A. (2009), «Sudova systema na okupovanykh Rosiiu skhidnykh zemliakh Rechi Pospolytoi (XVIII–XIX st.)», *Aktualni problemy derzhavy i prava*, No. 49, pp. 104–110.
8. Thaden, E.C. and Thaden, M.F. (1984), «Eastern Belorussia, Lithuania, and the Right-Bank Ukraine», *Russia's Western Borderlands, 1710–1870*, Princeton University Press, Princeton, pp. 32–56.
9. Hillis, F. (2013), *Children of Rus': Right-Bank Ukraine and the Invention of a Russian Nation*, Cornell University Press, Ithaca–London, 329 p.
10. Shevchuk, A. (2022), *Sudova vlada v zhytti suspilstva Pravoberezhnoi Ukrainy (kinets XVIII – persha tretyna XIX st.)*, monohrafiia, Yevenok, Zhytomyr, 580 p.
11. Shevchuk, A.V. (2021), «Povitovi ta holovni sudy Pravoberezhnoi Ukrainy (1797–1831 rr.): ulashtuvannia, kadrovyi sklad, diialnist», *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, No. 4, pp. 47–61.
12. Shevchuk, A. and Markevych, O. (2022), «Spravnyk in Volyn Province Administrative System (end of the 18th century – 1860s)», *Eminak*, No. 3, pp. 9–25.
13. Statut pro sluzhbu za uriadovym pryznachenniam (1857), *Zvid zakoniv Rosiiskoi imperii*, Vol. 3, pp. 3–752.
14. Dozvil pryimaty na tsyvilnu sluzhbu meshkantsiv Zakhidnykh hubernii, yaki ostatochno ne dovely svoikh prav na dvorianstvo (1831), *Povne zibrannia zakoniv-2*, Vol. 6, Ch. 2, p. 241.
15. Dozvil meshkantsiam zakhidnykh hubernii vstupaty na derzhavnu sluzhbu za svidotstvamy reviziinykh komisii (1840), *Povne zibrannia zakoniv-2*, Vol. 15, Ch. 1, pp. 3–4.
16. Poshyrennia chynnosti ukazu vid 4 sichnia 1840 roku na urodzhentsiv Zakhidnykh hubernii, yaki vstupyly na tsyvilnu sluzhbu do yoho vydannia (1843), *Povne zibrannia zakoniv-2*, Vol. 18, Ch. 1, pp. 213–214.
17. Pro dodatkovu kilkist zasidatel'iv u povitovykh sudakh hubernii, povernenykh vid Polshchi (1835), *Povne zibrannia zakoniv-2*, Vol. 10, Ch. 2, p. 1053.
18. Zatverdzhene Polozhennia pro peretvorennia sudovoi chastyny v hubernskomu misti Zhytomyri Volynskoi hubernii (1849), *Povne zibrannia zakoniv-2*, Vol. 24, Ch. 2, pp. 47–48.
19. Pro pryznachennia kantseliarii povitovykh sudiv zakhidnykh i malorosiiskyykh hubernii dodatkovykh sum (1837), *Povne zibrannia zakoniv-2*, Vol. 12, Ch. 1, pp. 707–708.
20. Pro vstup na sluzhbu molodykh liudei z dvorian (1837), *Povne zibrannia zakoniv-2*, Vol. 12, Ch. 1, pp. 58–59.
21. Pro vidpravlennia na sluzhbu syniv dvorian-nepravoslavnykh pomishchykiv Zakhidnykh hubernii (1852), *Povne zibrannia zakoniv-2*, Vol. 27, Ch. 1, pp. 285–286.
22. Zatverdzhene Polozhennia pro dvorian Zakhidnykh hubernii, yaki, po dosiahnenni 18 rokov, vstupaiut na tsyvilnu sluzhbu na pidstavi ukazu vid 21 kvitnia 1852 r. (1852), *Povne zibrannia zakoniv-2*, Vol. 27, Ch. 1, pp. 666–669.

23. Pro poshyrennia na urodzhentsiv Zakhidnykh hubernii imperii zahalnykh pravyl shchodo pryjomu na sluzhbu po tsyvilnii chastyni ta peremishchennia z odnogo mistsia na inshe (1856), *Povne zibrannia zakoniv-2*, Vol. 31, Ch. 1, p. 806.
24. Pro skasuvannia osoblyvoho tymchasovoho poriadku, vstanovlenoho u 1852 r. dlia vyznachennia na sluzhbu ta zvilnennia vid neii spadkovykh dvorian simy Zakhidnykh hubernii (1856), *Povne zibrannia zakoniv-2*, Vol. 31, Ch. 1, pp. 806–807.
25. Pro sluzhbovi prava deyakykh posadovykh osib povitovykh sudiv Kyivskoi hubernii (1861), *Povne zibrannia zakoniv-2*, Vol. 36, Ch. 2, p. 194.
26. Pro sluzhbovi prava chyniv kantselarii povitovykh sudiv Podilskoi ta Volynskoi hubernii (1862), *Povne zibrannia zakoniv-2*, Vol. 37, Ch. 1, p. 125.
27. *Shchorichnyk i zahalnyi shtat Rosiiskoi imperii*, u 2-kh ch. (1831–1842), Part 2.
28. *Adres-kalendar abo zahalnyi shtat Rosiiskoi imperii*, u 2-kh ch. (1843–1850), Part 2.
29. *Adres-kalendar. Zahalnyi perelik usikh chynovnykh osib u derzhavi*, u 2-kh ch. (1851–1860), Part 2.
30. *Adres-kalendar. Zahalnyi perelik kerivnogo skladu ta inshykh posadovtsiv*, u 2-kh ch. (1860–1864), Part 2.
31. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti (DAZhO) (1844), *Lystuvannia shchodo sluzhby sekretaria sudu, tytuliarneho radnyka Stepana Hryhorovycha Kryvorukova*, F. 2, Op. 1, Spr. 75, 4 p.
32. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti (DAZhO) (1864), *Sprava pro sluzhbu sekretaria sudu, hubernskoho sekretaria Platona Ivanovycha Pukhalskoho*, F. 2, Op. 1, Spr. 116, 6 p.
33. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti (DAZhO) (1850), *Lystuvannia shchodo sluzhby arkhivariusa sudu, hubernskoho sekretaria Adama Vyshpolskoho*, F. 2, Op. 1, Spr. 26, 4 p.
34. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti (DAZhO) (1848), *Lystuvannia shchodo sluzhby pysaria sudu, kolezskoho reiestratora Ivana Bohdanovskoho*, F. 2, Op. 1, Spr. 16, 2 p.
35. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti (DAZhO) (1848), *Formuliarnyi spysok pro sluzhbu pysaria Zhytomyrskoho povitovoho sudu Ivana Ivanovskoho*, F. 2, Op. 1, Spr. 62, 2 p.
36. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti (DAZhO) (1851), *Lystuvannia shchodo sluzhby pysaria sudu Stepana Bushynskoho*, F. 2, Op. 1, Spr. 22, 2 p.
37. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti (DAZhO) (1851), *Lystuvannia shchodo sluzhby pysaria sudu Valentyna Bylytskoho*, F. 2, Op. 1, Spr. 12, 2 p.
38. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti (DAZhO) (1860), *Sprava pro pryznachennia pysaria Yanushevycha dilovodom kantselarii povitovoho striapchoho*, F. 2, Op. 1, Spr. 155, 11 p.
39. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti (DAZhO) (1861–1864), *Lystuvannia shchodo sluzhby pysaria sudu Stefana Berehovycha*, F. 2, Op. 1, Spr. 10, 8 p.
40. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti (DAZhO) (1864–1865), *Formuliarnyi spysok pro sluzhbu pysaria Zhytomyrskoho povitovoho sudu Pafnutiia Bakhtiearova*, F. 2, Op. 1, Spr. 4, 12 p.
41. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti (DAZhO) (1865–1866), *Lystuvannia shchodo sluzhby pysaria sudu Karla-Feliksa Drozdovskoho*, F. 2, Op. 1, Spr. 49, 8 p.

Shevchuk A.

Officialdom and Chancery Clerks of the Zhytomyr District Court (1831–1863): A Historical-Legal Perspective

Abstract. This article explores the historical and legal aspects of the formation and functioning of the officialdom and chancery clerks of the Zhytomyr District Court between 1831 and 1863. It analyses the transformation of personnel policy following the suppression of the Polish Uprising of 1830–1831 and the abolition of the «legal autonomy» of Right-Bank Ukraine. Through the examination of normative legal acts, service records (*formuliarnye spiski*), and administrative documentation, the legal status of various categories of court employees, official salaries, and estate-based educational requirements are defined. A dualistic structure of the court personnel is established: officials with class ranks according to the Table of Ranks, who formed the stable core of the judicial apparatus, and chancery clerks with an undefined legal status and limited career advancement opportunities. The mechanisms of appointment to positions, conditions of service, the system of rewards, and confessional-political criteria for personnel selection are clarified. The specifics of the institutionalisation of the secretary's position as a key link in court record-keeping and control over the clerical apparatus are characterised. Based on service records, sociological profiles of officials and clerks are created, reflecting their social origin, confessional affiliation, educational level, financial situation, and career trajectories. It has been proven that personnel policy combined repressive measures against local elites associated with the uprising with the pragmatic need to attract loyal individuals. The conclusions demonstrate that the actual functioning of the judicial bureaucracy was determined not only by formal legal norms but also by informal survival practices of officialdom under conditions of chronic underfunding and a structural shortage of qualified personnel. The district court emerges as an institution not only of justice but also of integrating local elites into the imperial power space.

Keywords: Zhytomyr District Court; officialdom; chancery clerks; secretaries; Right-Bank Ukraine; personnel policy; service records; formuliarnye spiski; Polish Uprising of 1830–1831; unification.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2025.